

La muntanya a la plana empordanesa: el penó de Rocabertí (s. XV-XVII)

Pere Gifre Ribas

Centre de Recerca d'Història Rural (Universitat de Girona)*

L'Empordà és una terra amb predomini de la plana, no obstant això disposa d'una zona de muntanya que l'encercla. Els darrers contraforts pirinencs (al Nord-oest amb el Roc de Frausa que arriba a 1440 m), les muntanyes de l'Albera (amb el Puig Neulós, 1249 m) i la Serra de Rodes (Sant Pere de Rodes, 670 m), muntanyes d'alçada i d'amplada (de 15 a 20 quilòmetres) modesta,¹ tanquen la plana pel nord; al sud, el massís del Montgrí separa l'Alt Empordà del Baix Empordà.² És a la part occidental d'aquestes estribacions pirinenques on centrem el present estudi. Un estudi de cas, centrat en una petita jurisdicció senyorial en el període comprès entre el segle XV i el XVII: des del moment que s'obtenen els privilegis que permeten la formació col·lectiva com a universitat fins la seva plena actuació.

La hipòtesi que volem verificar és la complementarietat a nivell empordanès entre la plana i la muntanya: la plana és terra cerealícola, la muntanya terra productora de bestiar de tir imprescindible per al treball de la terra de la plana (però també proporciona d'altres recursos: fusta, pastura, i d'altres no tant imprescindibles, neu i glaç, per exemple), i, és clar, carn; a banda, la muntanya és lloc de pastura estival per al bestiar de llana. Certament, les curtes distàncies entre la muntanya i la plana poden haver afavorit aquesta relació, les fonts per a l'època moderna, però, no sempre són suficientment propícies per al seu estudi. Sembla haver-se repetit la mateixa història que es dona als Comtats del Rosselló, on,

*. Aquest treball s'inscriu dins el projecte BHA2002-03051, *Los usos de la información en las relaciones sociales. Una propuesta metodológica para el análisis histórico de la propiedad de la tierra y el trabajo agrario*.

1. La millor descripció geogràfica d'aquestes terres correspon al treball de COMPTE, 1964.

2. El Montgrí ha merescut una major atenció historiogràfica recentment: per època medieval, SOLDEVILA, 2000 i també PINTO, 2002, p. 413-418: on compara la ramaderia de l'Albera i el Montgrí, p. 630-638: planteja l'especialització bovina i equina de final del XIV-començament del XV al voltant de Castelló, després d'un període d'importació de bestiar francès de peu gros, però també de llana (p. 599-606); per la llarga durada: BOSCH; CONGOST; GIFRE; SAGUER; SOLDEVILA, 2003.

però, l'especialització en la ramaderia de llana al Capcir, Vallespir i alt Conflent, però també en les parts altes del Rosselló, va tenir una major importància pel que fa a la seva producció en nombre de caps que la convertiria en proveïdora de carn per a les taules de Girona i de Barcelona en els primers segles moderns.³

En la segona part, estudiarem un inventari post-mortem i l'encant posterior que ens servirà per exemplificar el negoci ramader a la zona estudiada. Un negoci que ens apareix lligat a la figura contractual de la gazalla, alhora que permet conèixer qui són els ramaders i qui són els pastors. A partir de l'anàlisi d'aquest inventari apareixen les relacions entre un negociant de bestiar i les diverses categories de la societat pagesa, però també, i d'una manera més clara, les relacions entre la pagesia de la plana i de la muntanya. La complementarietat s'evidencia encara més. La muntanya sembla haver actuat com un exèrcit de reserva, l'oferta de mà d'obra i de recursos facilitava les activitats ramaderes a nivell micro, que és del que es tractarà en aquest treball, d'una ramaderia diversificada, però, com es posarà de manifest en l'inventari estudiat, amb un pes important de la bovina.

Les universitats del penó de Rocabertí

El penó de Rocabertí⁴ era una demarcació territorial sobre la qual els vescomtes de Rocabertí i més tard comtes de Peralada detentaven la senyoria, que agrupava les poblacions de la Jonquera, amb Canadal i Rocabertí, Agullana amb l'Estrada, Cantallops i Requesens. Correspon a la Jonquera l'exercici de funcions de centralitat sobre aquest territori, si més no fins entrat el segle XVI, quan el creixement demogràfic d'Agullana l'hauria qüestionat. L'espai territorial figura encara unit a començament de segle XVII en la relació de Lluís de Peguera amb el terme de batllia,⁵ i en el que és més significatiu el 5 de juliol de 1634 quan, en nom de la comtessa de Peralada, Leandre de Margarit, senyor de la Garriga i governador del

3. *Vid.* Per al subministrament de Barcelona durant el segle XVIII: VILAR, 1986^b: 393, i MORA; PASCUAL, 1984: 621. Pel proveïment de carn a Girona, per final del segle XVII: GIPRE, 2004: 524. La importància de la ramaderia transhumant a Prats de Molló: SALA, 2001; sobre les existències de bestiar en els inventaris post-mortem dels Llupià, senyors de Corbera (ADPO: 1568, 1570 i 1633, 1E497), i també en els Llupià, senyors de Llupià, el 1771 (Arxiu del marquès d'Alfarràs, 223), per posar uns exemples. També, RENDU, 2003. La gestió dels boscos, mines de ferro o forns de vidre són tractats en alguns treballs de M. Brun, A. Balent o M. Caniade i D. Fontaine aplegats per CATAIAC, 2005.

4. El que exposem sobre les universitats del penó de Rocabertí es basa en onze privilegis que aquestes universitats van obtenir del seu senyor entre 1356 i 1490, privilegis que van ser recopilats el 1585, tal com figuren en un llibre que ha estat conservat per una família de la Jonquera, la qual ha permès la seva edició, *vid.* COBOS; GIPRE, 2004.

5. PEGUERA, Lluís de (1632). *Practica, forma y estil de celebrar Cortes Generals en Catalunya, y materias incidentes en aquellas*. Utilitzem l'edició de MONTAGUT, Tomás de (1998), Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

comtat de Peralada, pren possessió de la vila de la Jonquera i d'Agullana: "vila de la Jonquera, lloch de Agullana y així bé de tot lo panó de Rocabertí".⁶

Una primera aproximació a la realitat del penó passa per saber quants eren els vassalls del vescomte en el penó de Rocabertí. Tot i l'apreciació global donada per Santiago Sobrequés al nombre de vassalls dels Rocabertí,⁷ malauradament, els llocs del penó de Rocabertí no apareixen mencionats en els fogatges baix-medievals,⁸ i en el de 1497 només apareixen els llocs de Cantallops, amb 17 focs, i la Jonquera, amb 48.⁹ En el fogatge de 1553 trobem la relació de focs següents: Agullana i santa Maria de l'Estrada amb 34 focs, Cantallops 11 (10 de laics i un de capellans) i la Jonquera, 22 (20 focs laics i dos de capellans).¹⁰ Tot plegat, en el màxim que suposa el fogatge de 1553, tot just 67 focs. Es tracta clarament d'un territori amb poca densitat de població.

La universitat del penó de Rocabertí queda institucionalment reconeguda en els segles XIV i XV quan, a partir dels privilegis inicials, els amplia i d'aquesta manera eixampla les seves atribucions, sempre sota control del baró. És summa-ment important en aquesta línia el primer dels privilegis, atorgat el 1378, pel qual els veïns del penó podien nomenar dos sobreposats cada any, sense que el document expliciti les atribucions que atorga a aquest ofici. Amb tot, els veïns estan facultats de poder representar la universitat (més endavant es convertiran en cònsols) i poder acudir a censalistes en nom del comú per accedir a crèdits per al penó, així com la variant més freqüent del càrrec: podien dictar justícia en casos de desavinences entre particulars per qüestions de fites, termes, teulats, envans, cases, carrers, clavagueres, "ayguaners", rases i valls. Altres privilegis, en el que és habitual en el procés de creixement de les universitats catalanes, els faculten de poder disposar de recursos propis.¹¹ En aquest treball, però, volem remarcar no tant la formació de la universitat, sinó la relació que s'estableix, a través de la universitat i la senyoria, entre població i recursos, i ho farem amb l'anàlisi de quatre privilegis que afecten directament aquesta dinàmica.

El 1396, el privilegi faculta els habitants de la batllia d'Agullana a poder caçar, pasturar i arrencar estepes; i elimina la pena de ban sobre les terres no conreades: el caràcter privatiu que podia suposar la pena de ban desapareix, l'accés als

6. AHG. J. Peiró, Not. Peralada, 602 (1634).

7. A mitjan segle XV els vescomtes de Rocabertí exercien la jurisdicció sobre 1600 focs de vassalls, començant per la vila de Peralada i els llocs propers, la baronia de Sant Llorenç de la Muga, el penó de Rocabertí, la baronia de Navata, la baronia de Vilademuls i la de Verges, a més d'algunes altres poblacions; segons els càlculs d'aquest autor, el total podia arribar a deu mil persones (SOBREQUÉS, 1987²: 31, 125-131). El mapa jurisdiccional dels Rocabertí va experimentar canvis d'ençà de la guerra civil catalana de 1462-1472; el penó, però, no els va experimentar.

8. No apareixen mencionats en el llibre de GARCÍA CÁRCEL; MARTÍNEZ RUIZ, 1976.

9. IGLÉSIES, 1991: 69 i 378.

10. IGLÉSIES, 1979: 31-32.

11. Vid. FONT RIUS, 1945, 1946 i 1967. Ara es poden trobar els dos treballs aplegats a FONT RIUS, 1985.

erms s'obre. La llibertat de pastura dins el terme queda limitada a les terres de conreu, tota vegada que la disposició precisa: "no però corrohat ne cultivat", és a dir, una vegada treta la collita o en les terres de guaret. La supressió de la pena de ban implica, en aquest cas, l'entrada lliurement en les terres no conreades del lloc, fet que facilita la pastura. D'aquest privilegi se'n pot desprendre l'obertura del terme a la pastura, sempre, és clar, que no fos conreat. Per aquest costat, a banda d'ordinacions de la universitat que poguessin precisar el com, que no coneixem, aquest privilegi venia a facilitar l'accés a les pastures dels veïns del lloc. No sabem què passava amb els ramats de forasters, ni com s'arbitrava, si hi havia demanda de pastura, la seva entrada.

El 1420, el privilegi confirma els anteriorment concedits a les universitats d'Agullana, la Jonquera i Canadal, fet ben habitual en aquest tipus de disposicions, i faculta a la de la Jonquera a tenir dos o tres carnissers i que puguin tallar i vendre carn. El 1446, un altre privilegi permetrà als habitants del penó de Rocabertí de poder tallar carn lliurement, posant fi a una carnisseria de destret existent a la Jonquera. L'existència de carnisseria de la universitat no ha d'estranyar ningú, tota vegada que el vescomte vol facilitar, i controlar, el tall de carn. Facilitar per part del baró el comerç de la carn és un fet habitual, no ho és tant que poguessin arribar a tenir taula oberta dos o tres carnissers, el nombre és excessiu per als veïns de la Jonquera. No podem deixar de pensar que és pel pas del Portús per on devien passar no pas pocs dels ramats de camí cap a la plana o l'interior del Principat, però també de pas quan anaven "amuntanyar" a les pastures pirinenques d'estiu.

El 1423, el privilegi concedit a les universitats d'Agullana, la Jonquera i Canadal disposa que els hostalers només puguin vendre vi de la seva pròpia vinya. Aquest privilegi s'ha de sumar al que el 1356 havia estat concedit a la universitat de la Jonquera que no permetia als forasters de vendre vi de la mare de Déu d'agost fins a la Quaresma, mentre els pobladors del lloc en tinguessin per vendre; i faculta el nomenament de dos prohoms per supervisar el vi novell. La concessió d'aquest privilegi denota l'existència de vinya a la zona, afirmació que ve confirmada per la facultat concedida en el mateix privilegi als habitants de les parròquies de Solans i d'Agullana de poder tenir celler dins la força de la Jonquera (la força de la Jonquera actua en aquesta ocasió clarament de punt de recollita del penó). En canvi, el vescomte denega a les universitats el privilegi que aquestes havien sol·licitat de l'exempció total de pagar talles i bans dels prats. Fixem-nos en els termes de la sol·licitud del penó: "Ítem, de tots prats o devesas que no sian tinguts de pagar bant ni talla, si dons no és quintà". La resposta senyorial acota el privilegi demanat i reserva la imposició de la talla al primer dall: "Són prest de servir segons és acostumat e fer-hi justícia, e si per ventura los dits prats closos seran, que llevat lo primer dayll, no-n paguen talas, ne bant"; el que és el mateix, l'accés a les herbes queda obert després del primer dall. En el privilegi es tracta, però, a diferència del de 1396, de l'existència

de prats closos. No sabem des de quan existien, ni amb certesa a què equivalia el tancament.

En una data més tardana, el 1616,¹² els habitants de Cantallops obtenen privilegis relatius als usos de la muntanya de Requesens. En primer lloc, els facultats de poder fer i trencar llenya pel seu empriu, així com de poder tallar fusta per bigues, cairats, bótes, semals, dogues, etc, sempre per l'empriu dels habitants de Cantallops. Aquest privilegi imposa unes clares limitacions als usos habituals: en retornar a l'empriu tradicional hem de pensar que la mesura senyorial acabava amb altres usos, comercialització, per exemple? És una possibilitat. Els Rocabertí tenen un important ramat de vaques a la muntanya de Requesens per aquestes mateixes dates,¹³ i no pocs porcs,¹⁴ raó per la qual no apareix en aquest privilegi cap referència a les pastures: les tenia reservades per al seu bestiar? El temps transcorregut entre aquest privilegi i el primer ens fa prendre precaucions i ens impedeix formular cap hipòtesi. En tot cas, en el penó, on el baró té interessos directes, les universitats queden lluny de poder regular l'accés als béns i usos comunals.

L'anàlisi dels privilegis del penó de Rocabertí posa de manifest que l'organització de la comunitat queda instituïda en època baixmedieval. La universitat, amb els seus òrgans de govern i amb la delimitació de l'accés als recursos als seus veïns i pobladors, assegura les bases del seu sosteniment. La documentació de què disposem, a base de privilegis, no permet anar gaire més enllà. Ens hauria agradat disposar de crides senyorials que reguessin els usos i pràctiques comunitàries de la universitat, si n'hi va haver. Quan sigui possible accedir a la documentació senyorial es podrà avançar clarament en aquest aspecte. Tot i amb aquestes dificultats, derivades del desconeixement precís de la documentació, i amb el suport de les dades proporcionades per la documentació notarial de final del segle XVI i primers anys del XVII, la situació de les poblacions del penó de Rocabertí pot reflectir la realitat de la muntanya empordanesa (semblantment deu ser la situació de les universitats de l'Albera fins el mar, senyorejades pels comtes d'Empúries). La realitat de les universitats de la muntanya ofereix alguns contrastos i no poques similituds amb les de la plana.

Els privilegis constitutius de les universitats del penó de Rocabertí no difereixen dels que hem pogut documentar per a les terres de la plana, ni per jurisdiccions d'altres senyors, ni per jurisdiccions reials.¹⁵ Potser allò que pot suposar alguna diferència sigui en la cronologia de l'obtenció dels privilegis. Les univer-

12. Transcrit el 1815, AHCF. M. Sans, notaria de Figueres, 15 (1815), ff. 20r-22r.

13. AHG. J. Cellers, Notaria de Peralada, 514 (1614): 2 de maig de 1614. Acte pel qual el comte de Peralada encarrega a Andreu Cardoner, "agricola" de Sant Climent Sescebes, amb residència a la casa de la capella de Santa Maria de Requesens, la guàrdia i custòdia de cent vaques a la muntanya de Requesens; aquest mateix havia estat nomenat batlle de Requesens el 14 de febrer del mateix any.

14. El 14 d'octubre, Leandre de Margarit, procurador de la comtessa de Peralada, reconeix haver firmat un acte de debitori de 500 lliures per la venda de 200 porcs (AHG. J. Cellers, Notaria de Peralada, 514 (1614).

15. GIFFRÉ, 1998.

sitats reials semblen haver seguit unes cronologies semblants, a remolc de les necessitats reials (l'època de Pere III és la més emblemàtica), que durant el segle XVI coincideixen plenament amb les celebracions de corts als catalans.¹⁶ Pel que fa a les universitats de baró caldria veure quines dinàmiques hi ha al darrere de les concessions de privilegis: condicions particulars i familiars dels barons, ben segur, però també condicions més generals, d'enfrontaments entre les parts (baró i universitat: en funció de com es decantava la relació de forces),¹⁷ però també de la dinàmica generada per les corts cinc-centistes (podem suposar l'existència d'estratègies comunes del braç militar per contrarestar la política monàrquica afavoridora de les viles reials?; alhora que en resposta al despatx de privilegis reials derivat de la dinàmica de les corts podia haver-hi també una resposta dels barons en la mateixa línia a fi de compensar els seus vassalls). Les diferències en la cronologia, per tant, tenen poc a veure amb el seu caràcter de pla o de muntanya, obeeixen a dinàmiques internes, dinàmiques polítiques i ben poc a la geografia.

Una altra qüestió és la població pagesa assentada a la zona. Una aproximació indirecta als nivells de riquesa de la població estudiada la proporcionen els dots contractats pels habitants de la zona.¹⁸ En aquesta mostra els habitants de la muntanya del penó de Rocabertí no apareixen entre els dots més importants contractats a les notaries de Castelló, Figueres i Peralada, fet que indica que la riquesa individual no hi era massa important. Sens dubte, els dots més elevats pagats per sectors pagesos durant el període inicial del segle XVII se centren en pagesos amb patrimonis situats a la plana empordanesa.

D'altra banda, entre els masos arrendats a masoveria protocolitzats en aquestes notaries, pràcticament no apareixen els masos ni els propietaris de la zona de muntanya, fet que indica una menor presència de masos que a la plana o, si més no, menor presència de masos cedits a masoveria. Hi ha excepcions significatives, com els Azemar o els Puig de Caneres de Darnius,¹⁹ o els Brugat de Rocabertí, importants pagesos propietaris de masos. En canvi, a la muntanya hi ha tot un seguit de petits pagesos (són qualificats en la documentació notarial com a "*cultor*", per diferenciar-los dels pagesos senyors útils i propietaris de mas

16. SERRA, 2001: XLVI-XLIX.

17. OLIVARES, 2000: 41-55, i en general capítols I-IV, i XIV.

18. La mostra, utilitzada per un altre treball (GÍFRE, 2003: 527-528), consta de 464 contractes matrimoniales, entre 1610 i 1620, en les notaries de Castelló d'Empúries, Figueres, Peralada i Girona-3, en 395 dels quals el dot es pacta en metàl·lic i en 69 es pacta en béns mobles (aquest és el cas, sobretot, dels sectors de jornaleres, bracers i treballadors de la manufactura urbana) o immobles (sovint, cases, masos o heretats, quan es tracta de casament amb una pubilla).

19. A banda de l'activitat relacionada amb el mas, Rafel Brunet i Puig, pagès de Caneres de Darnius, el trobem en diferents activitats: arrendava les herbes, pastures i aglans de la muntanya de Requesens per quatre anys a la comtessa de Peralada el 16 d'abril de 1646 (AHG. R.Bris, Not. Peralada, 675 (1646-1648)), i proveïa de neu la universitat de Castelló d'Empúries el 1662 i el 1664 (AHG. J. Pagès, Not. Castelló: 1386 (1662): 14 d'abril de 1662; 1390 (1664): 26 d'abril de 1664).

o de masos), jornalers (“*laboratores*”), bracers, etc., que sí que apareixen en la part inferior de l'escala social, pel que fa als dots pagats i rebuts, en definitiva, que al costat d'una pagesia de mas –poc significada entre la pagesia de mas de l'Empordà-, hi trobem un nombre important de petits pagesos o de bracers atents a aconseguir un parell de bestiar per poder engreixar i obtenir una renda anual per a poder completar la pròpia renda. O també, i això caldria afinar-ho, possibilitar els cabals suficients als joves fadrísters amb els quals poder contractar casament.²⁰ Caldria, si fos possible, saber l'edat d'aquests mossos, porcaters o vaquers. L'oferta d'uns propietaris de bestiar troba en la demanda resultant de la necessitat d'aquest sector de la societat rural, en una simbiosi clara, la resposta a les necessitats d'uns i a la renda per als altres.

D'entrada, la figura jurídica que permet que aquest sector pagès pugui assegurar la seva existència, a banda de la seguretat de l'accés a les pastures i als boscos de la zona, és el contracte de gazalla.²¹ Un contracte a mitges, habitual a bona part dels Comtats del Rosselló i de la Cerdanya i del Sud de França, pel qual l'arrendador fa cessió de bestiar gros o menut i els arrendataris han de procurar d'alimentar-lo i, al cap del contracte, es produeix un repartiment a mitges dels fruits. Se sol especificar, en els contractes de curta durada, que la “rabassa” o capital inicial retorni al propietari; en els casos de contractes de més durada, fins i tot la rabassa pot ser repartida al final del contracte.²² Pot semblar sorprenent, però, en una zona on predomina el contracte de masoveria, en què el propietari no participa per a res de les despeses de l'explotació agrícola i percep el terç, que en el sector ramader, fins i tot en clàusules existents en els contractes de masoveria,

20. Pere Joan Grau, per exemple, jove fill de pare de Sant Climent Sescebes, aporta al seu matrimoni 30 lliures i 25 bèsties de llana “y ab aquells [podrà] fer sos cabals y profits” (AHG. J. de Palol, Notaria de Peralada, 536 (1613-1614): 21 de setembre de 1614, f. 224r). El 31 d'agost de 1619, una dona vídua de Rabós aporta en dot tres vaques, un bou i un vedell estimats en 50 lliures (AHG. J. de Palol, Notaria de Peralada, 545 (1618-1619): 31 d'agost de 1619). Per un altre àmbit i una altra època, s'ha remarcat el paper que juga el cicle familiar en l'oferta de mà d'obra per als masos: des dels nou o deu anys i fins els catorze quinze, els nens de famílies jornaleres, de petits propietaris o de pobres, feien de porcaters o de boers, a partir dels quinze anys es llogaven com a mossos, només a partir d'una certa edat, amb experiència contrastada, es convertien en pastors de grans ramats; aquest era el *cursum honorum* habitual als masos del Vallès, que no deu diferir gaire de l'Empordà, ROCA, 2005.

21. El nom sembla tenir una clara procedència occitana, de fet en les regions del Sud de França (Bearn, Armagnac, zona de Tolosa i Rosselló) aquest era el contracte habitual del bestiar. *Vid.* Sobre els orígens medievals del contracte, SICARD, 1985: 71-72; per l'època moderna, alguns estudis concrets a: FÉRAL, 1985: 173-176, i MÉLIET; ROUCH, 1984; i el seu lloc a les síntesis d'ANTOINE, 1999: 48-49, i MORICEAU, 1999: 24-30, dins les modalitats de “*baül a cheptel*”. Per la baixa edat mitjana gironina, FERNÁNDEZ, 1995: 369-375, que veu en les “parceries” de bestiar una forma de pagament de deutes. També pel Penedès modern, MORENO, 2001: 131-132.

22. És el que s'especifica en la gazalla efectuada entre Sebastià Maler, pagès de Peralada, i Ramon Barre, pagès de Sureda (bisbat d'Elna), pel qual el primer fa cessió per cinc anys al segon de 24 vaques, 14 vedells i un toro, amb pacte de partir a mitges “tant la rabassa com lo fruit” (AHG. J. de Palol, Notaria de Peralada, 545 (1618-1619), f. 144 r i v).

el repartiment dels guanys sempre sigui a mitges. En terra de masos i de masoveries, en qüestió de bestiar, el bestiar va a mitges; el gra d'aresta, al terç. Clarament s'estableix allò que els juristes de l'època en diuen un contracte de societat (en alguns contractes se'n diu contracte de comanda a mitges o de societat) en què el soci capitalista hi posa el capital i l'altre hi posa el treball, el repartiment dels guanys va clarament a mitges.

Sobre el paper dels comunals, boscos i pastures, en els privilegis no se'n diu gaire res. No coneixem els estatuts que regien els usos. Amb tot, però, ens sembla que juguen un paper semblant al de les universitats de la plana: en primer lloc, l'accés i els graus d'accés venen regulats per la cessió que n'hagi pogut efectuar el baró, en segon lloc, la universitat, ni a la plana, ni a la muntanya, té la força suficient per aturar l'assalt als comunals.²³ Probablement la major durada dels usos comunals a muntanya es degui a la necessitat compartida de la població de disposar de recursos comunitaris, l'individualisme a la plana s'hauria desfermat amb anterioritat perquè els guanys agrícoles i ramaders hi eren superiors. És una hipòtesi.

Un exemple del negoci ramader al penó de Rocabertí: el bestiar del rector Pont de Cabanes, 1608-1611

El 2 d'octubre de 1608 es va començar l'inventari dels béns de Quirze Pont, prevere de Cabanes,²⁴ el qual tenia en el moment de morir un nombre molt important de caps de bestiar, alguns de propietat, altres com a resultat de la cessió d'aquests a gazalla. Sobre la personalitat de Quirze Pont en sabem poca cosa, devia provenir del mas Pont d'Agullana,²⁵ ja que en morir hi destinarà una part de la causa pia que fundarà amb els diners provinents de la venda dels seus béns, i tenia una bona posició: el 1601 fa la professió de fe com a rector de Cabanes, el mateix any obté dispensa del vicari general per poder acumular un altre benefici i encara permuta amb Pau Pont d'Agullana (germà?, oncle?) el benefici de santa Caterina de Peralada pel de Santa Maria del Llop i, més tard, sense acabar l'any, insta la col·lació del benefici de les Onze mil verges de la confraria d'Agullana al qual ha estat presentat pels pabordes. Malauradament, no han quedat registres en els manuals dels anys posteriors, fins després de la seva mort. En els anys 1610 i 1611, sabem que tres preveres insten la col·lació de beneficis que Quirze Pont havia tingut en vida: el benefici de Sant Nicolau de Llançà, el benefici de les Onze mil verges d'Agullana i el benefici de Sant Joan de Darnius, als quals hauríem d'afegir la rectoria de Cabanes. No sabem si els quatre beneficis

23. BOSCH; CONGOST; GIFRE, 1996.

24. AHG. B.Ferrer, Not. Peralada, 469 (1603-1621), f. 174-183.

25. Un comentari historiogràfic recent sobre el reclutament del clergat: BRUNET, 2004.

eren la seva única font de rendes, ni sabem com actuava, ni com invertia els seus diners; el que sí sabem és que el 1614, tal com havia deixat estipulat en el testament atorgat el 1605, els marmessors testamentaris fundaren el benefici de sant Quirze a la parroquial d'Agullana dotat amb 1400 lliures, una tercera part de les rendes del qual s'havien d'esmerçar en una causa pia per als fills dels masos Pont d'Agullana i Aguer de Cabanes.²⁶

Podem pensar en una base proporcionada per l'herència familiar²⁷ o pel fet que no hi havia prohibició expressa en contrari perquè un clergue, en aquest cas un rector i obtentor de diferents beneficis, pogués dedicar-se als negocis.²⁸ És, en tot cas, l'inventari dels béns que posseïa el rector de Cabanes com a laica i privada persona,²⁹ que ens permet radiografiar el negoci ramader d'aquesta zona i en aquest començament de segle XVII. No es tracta aquí de posar de manifest el grau de riquesa d'aquest rector,³⁰ sinó de mostrar, a partir de l'estudi de l'inventari i l'encant, l'existència d'un negoci ramader altament lucratiu que posa en relació, a través del contracte de gazalla, una població necessitada de recursos per poder subsistir i un negociant necessitat de braços. Uns a la muntanya, l'altre a la plana.

La composició del bestiar, com figura a l'inventari, es limita a tres varietats: 170 caps de bestiar de llana, 334 de bestiar cabrum i 136 bovins, a més d'una mula i un porc figuren inscrits en l'inventari. Allò que sobta és la presència de tants caps de bestiar boví, vaques, sobretot, i també de cabres. Es tracta de bestiar que ha col.locat a gazalla en els aspres empordanesos i la muntanya de l'Albera; sens dubte, era en el bosc i en el sotabosc on aquest bestiar podia trobar les pastures adients, alhora que, també, probablement, hi havia una oferta suficient de gent disposada a tenir bestiar a gazalla. Quant a la distribució no ha d'estranyar l'alt nivell de repartiment del bestiar entre pagesos i petits pagesos, era una manera d'assegurar que tinguessin cura del bestiar. Aquesta opció, en un altre nivell, fa pensar en la indústria domèstica: els pagesos (la majoria són petits pagesos, però també hi ha algun pagès propietari de mas), amb aquest complement, podien augmentar els seus ingressos, el prevere-negociant, per la seva part, disminuïa els costos de producció: la complementarietat hi és ben evident, el negoci, també.

26. Utilitzem els registres de manuals de 1600-1619 i el registre de *Definicions de marmessories i causes pies, 1587-1699*, exemplars mecanografiats de l'arxiver J.M.Marquès, de l'ADG.

27. Això és el que es troba pels primers anys del segle XVI LOUBÈS, 1995: 51-52.

28. A la diòcesi d'Urgell no és fins el síndoe de 1689 quan es prohibeix que els clergues es dediquin a negociar: GALINIER-PALLEROLA, 1995: 262. Per a la diòcesi de Barcelona, la prohibició fa referència a mercader, PUIGVERT, 2000: 63.

29. El terme "laica i privada persona" es troba des de mitjan segle XVI als actes de compra de béns immobles dels clergues de la Vall d'Aran, BRUNET, 2001: 437. En actes en què intervé algun clergue es troba l'expressió "*de pecuniis vestris propriis labore et industria*", manera d'especificar la procedència singular del bé (AHG. J. de Palol, Notaria de Peralada, 542 (1616-1617): 19 abril 1617).

30. PUIGVERT, 2000: 84.

Quadre 1
Distribució del bestiar del prevere Pont

Destinatari	Lloc	A gazalla	Íntegre del prevere
P. Pons	Agullana	5 vaques i 2 vedelles	1 bou, 2 vaques, 3 braus, 1 vedella
A.Roig	Agullana	3 vaques, 2 vedelles, 1 vedell	2 bous
P.Planas	Agullana	8 vaques, 1 anolla, 1 vedell	1 bou, 1 vaca, 1 anolla
P.Mallol i Brunet	Agullana	18 vaques, 6 anolles, 3 vedells 4 bous, 2 toros, 9 vedells	
B.Collell	Biure	2 vaques	
E.Ribas	Bosquerós	—	118 cabres
Genís	Darnius	1 vaca, 3braus	
Llosa	Darnius	Hi té bestiar, sense especificar	3 vaques, 3 braus, 2 vedells
A.Vilanova	Darnius	62 cabres i 5 cabrits	
J.Sobirats	Darnius	62 cabres i crestats	
A.Pons i Riembau	l'Estrada	2 vaques, 1 anolla, 1 vedell	1 bou
Vergés	Llers	2 bous	
M.Ribas	Montroig	2 vaques, 1 brau, 1 vedella	
J.A. Rosa	Montroig	89 cabres	
M.Brugat, pagès	Rocabertí	20 vaques, 2 anolls, 3 vedells	1 bou, 5 braus
Vda. Canta de baix	la Vajol	2 vaques	
Vda. Canta de munt	la Vajol	57 ovelles, 15 borrecs, 1 marrà	

Font: AIG.B.Ferrer, Not. Peralada, 469, ff. 174-183.

En total, el prevere Pont havia col·locat el seu bestiar en nou llocs diferents (sis dels quals al Penó de Rocabertí) i en divuit cases diferents. I encara, a partir de l'inventari, queda clar que el bestiar no era cedit tot de la mateixa manera: la part més important era cedida a gazalla, el bestiar destinat a la reproducció; mentre una altra part menor, els mascles, sobretot, eren cedits per al seu engreix i, probablement, per esperar el moment propici per vendre, no sabem, per l'inventari, com era compensada la guarda d'aquest darrer bestiar, si en una part proporcional en el moment de la venda o a preu fixat per cada cap.

La geografia del bestiar del prevere Pont, establert a la plana, però amb contactes per procedència familiar amb la zona del Penó, queda ben clara en aquesta relació. La ramaderia és una inversió per la seva part, però és també una possibilitat d'augmentar els ingressos dels masos de muntanya i també de la petita pagesia.

L'interessant, però, no acaba en l'inventari, sinó que després d'aquest hi hagué un encant dels béns, segons havia quedat estipulat en el testament, encant que va durar des del 14 de novembre de 1610, quan a Cabanes es va fer el primer encant, fins el darrer que es torna a fer a Cabanes, el 18 de setembre de 1611, entremig se'n van fer d'altres a la Jonquera. Les dades relatives a l'en-

cant, pel que fa al nombre de caps, difereixen mínimament, diferència que s'explica pel lapsus de temps que passa entre l'inventari i l'encant, ja que la gazalla seguia el seu curs. Mentre en l'inventari apareixen 13 bous, 69 vaques, 27 braus/toros, i 11 braves i 16 vedells, a l'encant són venuts: 19 bous, 53 vaques, 24 braus/toros, 21 braves i 21 vedells, entre vedells i vedelles; han augmentat alguns, altres s'han reduït, però en total el recompte passa de 136 a 138; mentre, el bestiar oví passa de 170 a l'inventari a 148 a l'encant; i el bestiar cabrum de 331 a 323. Ara cal veure qui compra i el que es paga.

En total, disposem de 134 assentaments que recullen les vendes del bestiar del prevere Pont i el que se'n paga, que arriba a la suma considerable de 1665 lliures i 8 sous. Entre els compradors repetim la zona en què fou col·locat el bestiar: pràcticament tots els compradors són de l'Albera o de la seva zona d'influència (Agullana, Darnius, Maçanet, la Jonquera i Terrades, amb els seus veïnats respectius), en canvi, hi ha pocs compradors de la plana empordanesa, tot i que es va efectuar més d'un encant a Cabanes (entre els compradors de la plana només en trobem sis de Cabanes, un del Far, un de Vila-sacra i un de Peralada). Una vegada més, tot apunta a què hi havia una especialització agrícola a la plana i una especialització pecuària a la muntanya, especialització forçada en la darre-ra zona?

En total apareixen 76 compradors diferents pels 134 assentaments de què disposem, d'aquests 76, vuit persones acumulen el 41,28% del capital esmerçat per comprar el bestiar del prevere Pont en només 28 compres. Es tracta, és clar, de les persones que compraren els ramats de cabres i d'ovelles, que en ser venuts en lots importants suposaven les principals quantitats pagades, de fet adeutades, ja que en la majoria de les ocasions s'anota que es va aixecar acte de debitori. No cal dir que els compradors es poden identificar com a propietaris de terres i de masos, és el cas d'A.Gorgot, de P.Azemar (entre els compradors també hi ha un J.Azemar, *maior*, que intervé en quatre actes de compra),³¹ de Descals i Genís de Darnius. Hi ha, però, una situació que crida l'atenció i és la del major comprador, per nombre d'actes, Bartomeu Mallol d'Agullana, que tenia a gazalla del prevere Pont en el moment de fer l'inventari 18 vaques, 6 anolles i 3 vedells de llet, ara, en el moment de procedir a fer-se l'encant dels béns, comprarà 10 caps de bestiar boví: és el cas de la situació d'un gazallador que passa a ser propietari d'una part del bestiar que tenia en guarda i custòdia, hi ha algun altre cas, el de M.Brugat de Rocabertí, que comprarà quatre vaques, però cap de tan signifi-

31. La família Azemar de la Jonquera, amb tres cases i dos corrals dins la força de la Jonquera i una heretat al veïnat de Canadal, segons un capbreu de 1616, la trobem en diferents ocasions relacionada amb bestiar. En comentar els contractes de gazalla, hem trobat l'activa vídua de Jaume Azemar en tres contractes els anys 1615 i 1616; en l'encant dels béns de Jaume Morató, àlies Sampsó, de la Jonquera efectuat el 1606, Jaume Azemar apareix com al més important comprador ja que hi comprà: dos bous, dues vaques, un anoll i dos vedells; mentre Pau Azemar només hi comprà un bou (AHG. B.Ferrer, Not. Peralada, 469 (1603-1621): ff. 152-162). Sobre la família Azemar, COMPTE, 1986: 68 i 86.

catiu com aquell (els altres pagesos que tenien bestiar a gazalla només faran una compra, és el cas d'A.Vilanova, o dues, és el cas de P.Pons i A.Roig).

La majoria de compradors, però, només intervenen en una ocasió (44 persones) o dues (15) per comprar allò que devien necessitar en el moment concret que es va produir l'encant.

Quadre 2

Els principals compradors

Compradors	Valor en £	Nombre d'actes	Bestiar comprat
A. Gorgot, pagès de Terrades	122,05	5	77 cabres, 3 bous i 1 vaca
J.Pujol, pagès de Peralada	113,30	1	103 besties de llana i tres cabrits
B.Mallol, pagès de Darnius	110,40	10	5 vaques, 3 bous, 1 brau, 1 vedell
P.Azemar, de la Jonquera	86,05	5	49 cabres, 3 braus i un anoll
F.Descals, J.Genís de Darnius	84,56	1	99 cabres
Q.Palau, pagès de Darnius	77,62	2	45 besties de llana i un bou
P.Mallol Brunet, d'Agullana	43,12	1	50 cabres
A.Vilanova, pagès de Darnius	50,31	3	45 cabres, un brau i una brava

Font: AHG.B.Ferrer, Not. Peralada, 469, ff. 184-207.

Quant als preus que es paguen, el més elevat és el d'un matxo, l'únic que estava a la venda, pel qual se'n paguen 48 lliures. Els bous es pagaren de 10 a 30 lliures amb una gran varietat de preus, els braus de 10 a 20, els anolls una mica per sota d'aquests preus, les vaques de 6 a 13 lliures, les braves de 4 a 12 lliures, i els vedells per sota de les 5 lliures. Hi ha una gran varietat de preus, en què es tenia en compte l'edat i el tipus de bestiar; de mitjana, els 19 bous es van vendre a 13,36 lliures; els 18 braus a 9,66 lliures; les 8 vaques amb un vedell a 9,61 lliures; les 43 vaques a 8,95 lliures; per sota, a una certa distància, els 4 anolls (bous d'un a dos anys) a 7,25 lliures; les 15 braves a 6,36 lliures; els 7 vedells a 6,18 lliures; les 5 anolles (vaca d'un a dos anys) a 5,88 i les 6 vedelles a 3,45 lliures. De la lectura d'aquestes mitjanes es dedueix que els mascles eren més ben pagats que les femelles, per la raó que es tractava de bestiar destinat sobretot a la tracció: el bou és la principal força de tir del pagès, per això els braus, els anolls i els vedells són més ben pagats que les braves, anolles i vedelles; la vaca, a més de la funció reproductora i de llet, pot fer també funcions de tracció, d'aquí que figuri en tercera posició pel preu. Pel que fa a les cabres i les ovelles, la cabra es paga gairebé a una lliura la peça (0,988 lliures) i l'ovella passà de la lliura (1,21 lliura). Per altres encants de la mateixa zona i de la mateixa època, sembla que el bestiar del prevere Pont va ser pagat per sota del que es va pagar per altres, les comparacions, però, són d'una extrema dificultat: cal tenir en compte varietats, edats, i situació del bestiar en el moment de la venda, elements que, a partir dels inventaris, no sempre es tenen.

Conclusions

Les universitats empordaneses es doten de privilegis concedits pels seus senyors que els permeten organitzar, de manera progressiva i amb un cert grau d'autonomia, el regiment de la vida comunitària (una fita important en aquest procés ve marcada des del moment que la universitat aconsegueix proposar una terna per a l'elecció de batlle: fet que denota una passa important cap a l'autonomia de la universitat). La cronologia pot variar, en funció de diverses variables derivades de la correlació de forces existent a l'interior de les comunitats entre veïns i senyor; amb tot, però, la plasmació final de la universitat del Penó de Rocabertí com a institució no difereix excessivament de la que es coneix per altres contrades de jurisdicció reial. D'altra banda, hem volgut posar de manifest la complementarietat entre plana i muntanya i remarcar les similituds pel que fa als elements constitutius del regiment de les universitats, fins i tot en l'accés als béns i usos comunals, on no hi ha diferències significatives més enllà dels usos del sòl i la menor presència de terra de conreu als sectors de l'Albera.

Per últim, la ramaderia sembla haver estat un mal necessari per a la pagesia de muntanya: per a tots els sectors de la pagesia, per als estrats inferiors de la pagesia, i també per als superiors, almenys en aquestes zones on no hi havia altres activitats ocupacionals importants. Pensem, en termes excepcionals, i per això queda al marge d'aquest estudi, el nucli de Sant Llorenç de la Muga,³² amb una significativa activitat de la paraireria, ja en el XVII, sinó abans, i com els sectors superiors d'aquesta paraireria haurien diversificat els seus ingressos: amb activitats mercantils, però també relacionades amb la renda de la terra (arrendaments de terços de masos, de delmes i drets feudals i, en definitiva, acabarien comprant masos a la plana), en última instància, els sectors capdavanters de la muntanya acabarien per instal·lar-se a la plana, sense, però, per això deixar de banda el seu patrimoni muntanyenc. El cas del prevere Pont és l'exemple més emblemàtic d'aquest procés: procedeix, probablement, d'un mas d'Agullana, s'instal·la a la plana com a rector, tot i mantenir beneficis eclesiàstics en la parròquia de procedència, vehicula el seu negoci ramader cap a l'Albera. Al final del procés, les rendes derivades de l'encant dels béns de l'inventari retornen cap als seus orígens, serveixen per dotar un benefici a Agullana, però també per dotar una causa pia per a les famílies Pont d'Agullana i Aguer de Cabanes: muntanya i plana, una vegada més queden plenament integrats en la vida i després de la mort del rector Pont. L'estudi de l'inventari i de l'encant és només un exemple

32. Malauradament, aquest nucli no ha merescut l'atenció d'A. Garcia Espuche que només se centra en el nucli d'Olot, i encara manifesta la importància de l'adoberia i rebaixa la de la llana i dels paraires (GARCIA ESPUCHE, 1998: 200-206), però sobretot val la pena tenir present les consideracions dels negociants, paraires, blanquers, etc., que apareixen a tota l'obra; per al segle XVIII, amb expressa menció al nucli de Tortellà, LLUCH, 1984: 120-121 i 127.

que permet certificar les relacions entre plana i muntanya que passa pel contracte de gazalla. Un contracte que permet posar en relació el negociant, que inverteix el capital (disposa de censals i en els actes notariais apareix com a censalista) en bestiar, i una pagesia àvida de recursos, que troba la possibilitat de subsistir (són els petits pagesos i els treballadors, però sobretot joves) o d'augmentar els recursos (especialment els pagesos de mas) sense haver de sortir de casa.

Bibliografia

ANTOINE, Annie (1999). "L'élevage en France, XVII^e-XVIII^e siècles". Dins *La terre et les paysans. Production et exploitations agricoles aux XVII^e et XVIII^e siècles en France et en Angleterre*. París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne.

BOSCH, Mónica; CONGOST, Rosa; GIFRE, Pere (1996). "L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)". Dins: BUSQUETA, Joan J.; VICEDO, Enric (eds.). *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 123-149.

BOSCH, Mónica; CONGOST, Rosa; GIFRE, Pere; SAGUER, Enric; SOLDEVILA, Xavier (2003). "Dinámica social y transformaciones ambientales. El Baix Ter, 1300-1950". Dins: SABIO, Alberto; IRIARTE, Iñaki (eds.). *La construcción histórica del paisaje agrario en España y Cuba*. Madrid: Instituto de Estudios Altoaragoneses-Universidad de Zaragoza, p. 91-107.

BRUNET, Serge (2001). *Les prêtres des montagnes. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime*. Aspet: PyrèGraph.

BRUNET, Serge (2004). "Le prêtre et sa famille. Historiographie du recrutement, le cas des Pyrénées centrales aux XVII^e et XVIII^e siècles". *Annales de démographie historique*, núm. 1, p. 163-195.

CATAFAU, Aymat. (2005). *Les ressources naturelles des Pyrénées du moyen âge à l'époque moderne. Exploitation, gestion, appropriation*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan.

COBOS, Antonio; GIFRE, Pere. (curadors) (2004). *Llibre de privilegis del Penó de Rocabertí (1356-1490)*. Ajuntament de la Jonquera.

COMPTE, Albert (1964). "El Alto Ampurdán". *Pirineos*, núm. 67-74, p. 18-21.

COMPTE, Albert (1986). "Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al tractat dels Pirineus (primera meitat segle XVII)". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 19.

GARCÍA CÁRCEL, Ricardo; MARTÍNEZ RUIZ, M. Vicenta (1976). *Población, jurisdicción y propiedad del obispado de Girona. Siglos XIV-XVII*. Girona: CUG.

GARCÍA ESPUCHE, Albert (1998). *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Madrid: Alianza Editorial.

GIFRE, Pere (1998). "Béns i usos comunals. Universitats de l'Empordà, segles XVI-XVII". Dins: BELENGUER, Ernest; DANTÍ, Jaume; GUAL, Valentí (eds.). *Els béns*

comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII). Barcelona: Rafael Dalmau, editor.

GIFRE, Pere (2003). "La consolidació d'un grup pagès: els senyors útils i propietaris de masos (1486-1730)". *Pedralbes*, núm. 23, p. 527-528.

GIFRE, Pere (2004). "Mercaders a la terra. La trajectòria d'Esteve Andreu, botiguer de teles, mercader i senyor (Girona, 1680-1706)". *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17, pp. 513-532.

IGLÉSIES, Josep (1979). *El fogatge de 1553 (estudi i transcripció)*, Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana

IGLÉSIES, Josep (1991). *El fogatge de 1497 (estudi i transcripció)*, I. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.

FÉRAL, Pierre (1985). "Arrentements perpétuels, baux de métayage et à cheptel en Gascogne du XVII^e au XVIII^e siècle". *Les revenus de la terre, complant, champart, métyage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*. *Flaran*, núm. 7, pp. 145-181.

FERNÁNDEZ, J. (1995). *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*. Barcelona: Publicacions de l'abadia de Montserrat.

FONT RIUS, Josep M. (1945, 1946). "Orígenes del règimen municipal en Catalunya". *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. XVI, p. 389-529, i XVII, p. 229-585.

FONT RIUS, Josep M. (1967). "Génesis y manifestaciones iniciales del régimen municipal en Catalunya". *Miscellanea Barcinonensia*, núm. XVI, p. 67-91.

FONT RIUS, Josep M. (1985). *Estudis sobre drets i institucions locals en la Catalunya medieval*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

GALINIER-PALLEROLA, Jean-François (1995). "Le bon pasteur et le mauvais prêtre au temps de la réforme catholique. L'exemple catalan". Dins: BONNASSIE, Pierre (études réunies per). *Le Clergé rural dans l'Europe médiévale et moderne*. *Flaran*, núm. 13, pp. 259-269.

LLUCH, Ernest (1981). "La revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XXV-II, p. 193-230.

LOUBÈS, Gilbert (1995). "Le clergé rural gascon à la fin du moyen âge (XIV^e-XVI^e siècles)". Dins: BONNASSIE, Pierre (études réunies per). *Le Clergé rural dans l'Europe médiévale et moderne*. *Flaran*, núm. 13, pp. 41-59.

MÉLIET, Jean-Jacques; ROUCH, Philippe (1984). "La "gazailhe", indicateur socio-économique en région d'élevage: l'exemple de la Ballongue (Ariège) de 1661 à 1690". *Annales de Midi*, núm. 165, p. 5-30.

MORA, Glòria; PASCUAL, M. Reyes (1984). "Notes sobre l'administració de la carn a la Barcelona del s. XVIII". Dins: *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. I. Barcelona, pp. 619-625.

MORICEAU, Jean-Marc (1999). *L'Élevage sous l'Ancien Régime (XVI^e-XVIII^e siècles)*. París: Sedes.

MORENO, Belén (2001). “La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)”. *Estudis d’Història Agrària*, núm. 14, pp. 131-142.

OLIVARES, Jordi (2000). *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*. Lleida: Pagès editors.

PEGUERA, Lluys de (1632). *Practica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y materias incidentes en aquellas*. Edició de MONTAGUT, Tomàs de (1998). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

PINTO, Anthony (2002). *Commerce et draperie dans le comté d’Empûries de 1260 à 1497*. [Thèse de Doctorat]. Université de Savoie

PUIGVERT, Joaquim M. (2000). *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XX)*. Vic: Eumo.

RENDU, Christine (2003). *La Montagne d’Enveig. Une estive pyrénéenne dans la longue durée*. Perpinyà: Trabucaire.

ROCA, Pere (2005). “¿Quién trabajaba en las masías? Criados y criadas en la agricultura catalana (1670-1870)”. *Historia Agraria*, núm. 35, p. 65-72.

SALA, Ramon (2001). “La transhumància a Prats de Molló (segles XVII i XVIII)”. *Estudis d’Història Agrària*, núm. 14, p. 171-184.

SERRA, Eva (2001). “Introducció”. Dins: SERRA, Eva (coord.). *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, Barcelona: Generalitat de Catalunya-Departament de Justícia.

SICARD, Germain et Mireille (1985). “Redevances a part de fruits et métayage dans le Sud-Ouest de la France au moyen age”. *Les revenus de la terre, complant, champart, métyage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*. Flaran, núm. 7, pp. 61-73.

SOBREQUÉS, Santiago (1987²). “L’alta noblesa del Nord de Catalunya” i “Jofre VII de Rocabertí, senyor de Peralada i la fi de l’edat mitjana a l’Alt Empordà”. Dins: SOBREQUÉS, Santiago; SOBREQUÉS, Jaume. *La Guerra civil catalana del segle XV. 2. La societat catalana durant el conflicte*. Barcelona: Edicions. 62.

SOLDEVILA, Xavier (2000). “La ramaderia ovina i el comerç de la llana a Torroella de Montgrí (1290-1340)”. *Estudis d’Història Agrària*, núm. 14, p. 63-90

TORRAS, Jaume (1984). “Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII”. *Revista de Historia Económica*, any II, núm. 3.

VILAR, Pierre (1986³). *Catalunya dins l’Espanya Moderna*. Vol. III. Barcelona: Edicions. 62.

Apèndix

Inventari del bestiar del prevere Quirze Pont (AHG. B.Ferrer, notaria de Peralada, 469 (1603-1621), f. 174-183).

[Cabanes]

179v/ En lo corral de dita casa [sagristia].

180 r/ [...] Ítem, noranta-set bèstias entre fedas y borrechs.

Ítem, un bou de pèl mascart de temps de vuyt anys, poch més o manco.

Ítem, altra bou de pèl vermell clar de temps de set anys o serca, e sengles dos bous té an Vergés de Llers.

[Biure]

[...] 180v/ Et primo, duas vachas ab sas squellas de pèl blanquinós, una de temps de vuyt anys y altra de temps de tres anys o sercha, íntegras de dit mossèn Pont, quòndam, les quals té en Barthomeu Collell de Biura.

[Darnius]

[...] Primo, en casa d'en Genís de Darnius: un brau sanat de pèl vermell de temps de quatre anys o serca, y un tauro de pèl blanquinós de temps de tres anys, íntegras de dit mossèn Pont, quòndam.

[...] *Item, etiam dicti manumissores dictis nomibus confessi fuerunt inuenisse in possessoris Joannis del Forn, agricola, presentis castro de Darnicibus, ibidem presentis et confitentis: una vacham pili banquinós temporis quator vel quinque annorum, integram dicti manumissorie, et alteram vacham pili vermell et unum brau ad gassalliam eum dicto Joanne del Forn et veniunt ad partionem prout dixit ad diem vigessimam sextam aprilis proxime veniderunt.*

[...] 181r/ Ítem, en casa de Toni Llosa del terme de Darnius duas vachas grossas de pèl vermell, una de set anys y altra de quatra, ab dos vadellas llatenchas.

Ítem, duas bravas de pèl vermell de temps de dos anys y mig.

Ítem, tres braus, hu de pèl vermell, va per quatra anys, altra pèl mascart, va per tres anys y altra de pèl blanquinós, va per dos anys, lo qual bestiar va a gasalla ab dit Llosa, és finida la gasalla a Sant Miquel de setembre proppassat y se ha de partir.

Ítem, una vacha de pèl mascart ab una vadella llatencha en dita casa, íntegras de dita manumissoria.

Ítem, en casa de Antoni Vilanova, pagès del terme de Darnius, a gasalla, sexanta-duas cabras, compresos sinch cabrits.

Ítem, duas sanaolas de pes quiscuna de trenta lliures carnisseras, a gasalla.

[...] Ítem, en casa de Jaume Sobirats, pagès del terme de Darnius, sexantaduas cabras y crestats primals, a gasalla, y diu dit Sobirats ha tres anys los té.

[Montroig]

[...] Ítem, en casa de Miquel Ribes del terme de Monroig duas /181v/ vachas: una de pèl castany, ab lo cap mascart, de temps de quatre anys, y altra de pèl blanquinós de temps de sis anys, y un brau de pèl mascart de tres anys y una vadella llatencha, a gasalla ab dit Ribes, féu tres anys al febrer proppassat, conforme diu dit Ribes.

[...] Ítem, en casa de Joan Antoni Rosa de Monroig vuytanta-nou cabras, entre masclas y famellas, a gasalla, ha fet un any per Sant Miquel de setembre proppassat.

[Agullana]

Ítem, en casa de Pau Pous de Agullana: un /182r/ bou arech de pèl blanquinós ab lo cap mascart y duas vachas, una mascarada y altra de pèl vermell, ab una vadella llatencha y tres braus, tot íntegras de dit mossèn Pont, prevere.

Ítem, en dita casa de dit Pau Pous, a gasalla, sinch vachas grossas y una doble-ra, y duas vadellas llatenchas dolentas.

[...] Ítem, *dictus Arman* [un dels manumissors] *confessus fuit invenisse* en casa de Arnau Roig, pagès del terme de Agullana, dos bous arechs y negras de dit mossèn Pont, quòndam.

Ítem, en dita casa de dit Arnau Roig, a gasalla ab dit Roig, tres vachas grossas y una anolla y una vadella llatencha, tres pèl mascart y una pèl vermell.

[...]

[La Vajol]

Et primo, en casa de Pau Planas de la parròchia de Agullana del terme de la Vajol, un bou arech de pèl mascart de temps de vuyt anys, una vacha, una anolla /182v/ de pèl mascart, de temps dita vacha de tres anys y mig, tot íntegra de dit mossèn Pont, quòndam.

Ítem, en dita casa se han trobadas a gasalla vuyt vachas grossas, una anolla y una vadella llatencha, a Sant Miquel de maig propvinent farà quatra anys que ha comensat a córrer.

[...] Ítem, en casa de la viuda Canta de baix, de la Vajol, duas vachas de pèl vermell, les quals té a gasalla del primer dia de setembre proppassat ensà.

[...] Ítem, en casa de la viuda Canta demunt, de la Vajol, quinze borrechs y un marrà y sinquanta-set fedas, a gasalla ab dit Canta.

[L'Estrada]

Ítem, en casa de Antoni Pous y Riembau de la Strada se és trobat un brau de mossèn Pont, quòndam, íntegra de dit Pont.

Ítem, se són trobats en mà y poder de dit Antoni Pous y Riembau a gasalla duas vachas grossas, una anolla y una vadella llatencha, ha comensat dita gasalla al principi de mars proppassat.

[Agullana]

Et primo, en casa de Pau Mallol y Brunet, pagès de Agullana, un bou vell, íntegra de dita manumissoria.

[...] Ítem, en poder de Barthomeu Mallol de Capmàs de la parròchia de Agullana se són trobats quatre bous arechs, dos tauros, lo hu negre y l'altro roig, y nou braus o vadells de un any y dos anys, tot íntegra de dit mossèn Pont, quòndam.

Ítem, se són trobats a gasalla en poder de dit Mallol desavuyt vachas grossas y sis anollas y tres vadells llatenchs, la qual gasalla ha comensat a córrer lo dia o festa de Sant Miquel de maig més proppassat ha fet dos anys, acceptades duas vachas y duas anollas que tant solament ha comensat a córrer al primer de setembre més proppassat.

[Rocabertí]

Ítem, se són trobats en casa de Miquel Brugat, pagès de Rocabertí, de la parròchia de la Jonquera, un bou arech de pèl vermell castany de sis anys, y sinch braus, íntegras de dit mossèn Pont, quòndam.

183v/ Ítem, en casa de dit Miquel Brugat de Rocabertí a gasalla vuyt vachas, entre grossas y petites, tres vadells llatenchs, un anoll y un dobler, consta de dita gasalla en poder del notari devall escrit.

...